

СУТНІСТЬ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ

Кісель В.Й., доцент кафедри цивільно-правових дисциплін ОДУВС, к.ю.н., доцент

Наукова дискусія, пов'язана з цивільно-правовим договором, має вже тисячолітню історію і, незважаючи на це, до сьогодні продовжує складати ядро цивільної науки, як одна з найбільш актуальних. Ця обставина стає зрозумілою у зв'язку з тим, що, з одного боку, договір завжди був основою для побудови ліберальної цивілізації західного типу, з іншого - договір є одним з ключових елементів юридичного мислення, який в юридичній доктрині вживається у найрізноманітніших значеннях.

Проблематику, пов'язану з цивільним договором, в різні історичні епохи розробляли: М.М. Агарков, С.М. Бервено, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, Р. Ієринг, О.С. Іоффе, О.О. Красавчіков, В.В. Луць, С.О. Погрібний, С.В. Резніченко, Ф.К. Савіньї та інші науковці. Серед останніх публікацій, присвячених з'ясуванню сутності цивільно-правового договору, необхідно виділити наукові статті В.В. Луця «До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору» [1], Т.О. Колянковської «К вопросу о сущности гражданско-правового договора» [2]. На окрему увагу, на наш погляд, заслуговують монографії С. М. Бервено «Проблеми договірної права України» [3] та І.В. Бекленіщевої «Гражданско-правовой договор: классическая традиция и современные тенденции» [4].

Передумовою логічного та послідовного дослідження еволюції уявлень про цивільно-правовий договір є певна періодизація етапів становлення концептуальних підходів щодо його сутності. На наш погляд, така періодизація повинна бути наступною: 1) початок становлення уявлень про сутність цивільного договору в епоху римського права (VI ст. до н.е - III ст. н.е.); 2) розвиток уявлень про сутність цивільного договору в епоху канонічного права (XI – XV ст.ст.) та епоху Відродження (XV - XVII ст.ст.); 3) завершення становлення класичного уявлення про сутність цивільного договору (XIX ст.); 4) радянський період розвитку уявлень про сутність цивільного договору (1917 – 1991 р.р.); 5) розвиток уявлень про цивільний договір в умовах національного права (1991 р. – по теперішній час).

В умовах новітнього цивільного законодавства сутність договору зводиться до того, що договір вважають основоположною категорією договірної права, універсальним засобом саморегуляції в сфері приватного права [5, с. 219]. Найбільш узгодженою дефініцією договору, на наш погляд, є його визначення як угоди (згоди, домовленості, порозуміння, консенсусу тощо) двох або більше сторін, спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1, с. 127].

Разом з цим, незважаючи на певну однаковість щодо трактування поняття та сутності цивільного договору, сучасна цивілістична доктрина не позбавлена й певної дискусійності в цьому напрямі наукових досліджень.

Зокрема, С.М. Бервено, продовжуючи наукову полеміку, розпочату ще з часів виникнення теорії волі, вважає, що і досі є дискусійною проблема співвідношення значимості волі та волевиявлення. З його точки зору твердження про єдність волі та волевиявлення є абсолютно безспірним, адже такий стан суб'єкта договору є, безумовно, найбільш бажаним. Але, як показує практика, така єдність може бути і відсутня, а договір буде продовжуватися вважатися чинним, оскільки оспорювані правочини можуть визнаватися недійсними лише на вимогу його сторін чи інших уповноважених осіб (ч. 3 ст. 215 ЦК України) [3, с. 18].

Т.О. Колянковська зауважує, що смислова багатозначність терміну «договір» є його природним змістом, оскільки фактично відображає стадії його укладення і виконання, що виражаються спочатку у виготовленні договору-документа, потім укладенні договору-угоди і, нарешті, виконанні договору-правовідношення [2, с. 75].

С.О. Погрібний стверджує, що договір слід розглядати не лише як правочин, правовідношення чи документ, а, передусім, як регулятор договірних цивільних відносин, як форму закріплення норм цивільного права, є послідовником нормативної теорії договору. Ось чому договір, на думку науковця, у тих випадках, коли в ньому сторони закріплюють створене ними правило поведінки, відмінне від того, що встановлене в цивільному законі, має розглядатися саме як джерело норм цивільного права [6, с. 38].

Подальший розвиток в національному праві отримала й теорія господарського договору. Особливість сучасної наукової дискусії, на наш погляд, зумовлює та обставина, що паралельно з кодифікацією в ЦК України, кодифікація ряду договорів була здійснена і в рамках Господарського кодексу України. Таким чином, законодавець практично реалізував суто теоретичну полеміку щодо необхідності нормативного виокремлення господарського договору в самостійний правовий інститут.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що договір займав, займає та буде займати вирішальне місце серед інститутів цивільного права. Вся історія становлення та розвитку уявлень про сутність цивільного договору дозволяє визначити його як найбільш універсальний юридичний інструмент, який забезпечує заінтересованим особам можливість встановлювати, змінювати та припиняти відповідні цивільні права та обов'язки на основі вільного волевиявлення та усвідомленні обов'язковості виконання умов договору.

Література:

1. Луць В. До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору / В.В. Луць // Приватне право. – 2013. - № 1. – С. 118 – 128.
2. Колянковская Т. К вопросу о сущности гражданско-правового договора / Т. Колянковская // Часопис цивілістики. – 2013. – Вип. 15. – С. 71-75.
3. Бервено С.М. Проблеми договірного права України: Монографія / С.М. Бервено - К.: Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.
4. Бекленищева И.В. Гражданско-правовой договор: классическая традиция и современные тенденции. / И.В. Бекленищева. - М.: Статут, 2006. - 204 с.
5. Резніченко С.В., Чумаченко Л.В. Еволюція договору та його роль у цивільно-правових відносинах / С.В. Резніченко, Л.В. Чумаченко // Юридичний вісник Причорномор'я. – 2011. - № 3. - С. 214-223.
6. Погрібний С.О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України. Автореф. дис. ... доктора юрид. наук. — К., 2009. —50 с.